

Praktisk teologi i ny skepnad

NINNA EDGARDH

Ninna Edgardh är professor i kyrkovetenskap vid Uppsala universitet.

ninna.edgardh@teol.uu.se

Vid den högtidliga doktorspromotion som under stor pompa och ståt äger rum i universitetsaulan i Uppsala två gånger om året, tågar teologiska fakultetens lärare in först. Det kan tyckas förvånande eftersom det ofta bara är en handfull teologie doktorer som mottar sin hatt, medan långa köer av nyblivna doktorer från teknisk-naturvetenskaplig och medicinsk fakultet ringlar fram mot parnassen i långklänningar och frackar mot promotionsaktens slut. Teologernas stolta intåg stödjer sig på det faktum att fakulteten är universitetets äldsta och kan räkna sin historia tillbaka till universitetets grundande 1477. Samtidigt säger bilden av promotionsakten något om teologins plats vid universitetet, som å ena sidan historiskt självklar och å andra sidan starkt relativiserad av den moderna vetenskapens många nya kunskapsfält.

Vilken plats kan då teologer göra anspråk på i akademien i det begynnande 2000-talet? Denna artikel tar sin utgångspunkt i ett beslut fattat av teologiska fakultetsnämnden den 10 november 2020. Då beslöt fakulteten att anta en studieplan för ett nytt ämne i sin forskarutbildning, som går att söka för första gången år 2021. Empirisk-praktiska studier av religion och teologi kan studeras med två olika inriktningar, religionssociologi och praktisk teologi. Inom båda är det möjligt att välja en religionsdidaktisk profil på studierna.

Att namnet praktisk teologi på detta sätt kommer i retur vid fakulteten kan tyckas förvånande eftersom beteckningen avskaffades redan på 1970-talet, då religionsvetenskap lanserades som sammanfattande beteckning på den

utbildning som bedrevs.¹ Praktisk teologi bytte i processen namn till kyrko- och samfundsvetenskap, som en markering av dess ”självständiga och oberoende ställning”.² Namnbytet kan i backspeglarna förstås som ett sätt att understryka ämnets vetenskapliga karaktär, liksom att den lutherska folkkyrkan inte längre skulle ses som självklar partner till fakulteten, utan att kyrkor och samfund skulle ses som specifika studieobjekt inom ramen för ett studium av religion som en bredare samhällsföreteelse.

Själv disputerade jag i den förkortade ämnesbeteckningen kyrkovetenskap år 2001 och befordrades tio år senare till professor i kyrkovetenskap, särskilt diakonivetenskap. Så småningom blev jag ämnesföreträdare i kyrkovetenskap och är nu ansvarig för inriktningen praktisk teologi inom det nya ämnet. Den fråga jag vill utforska i denna artikel är varför fakulteten nu återupplivar praktisk teologi som ämnesbeteckning. Jag vill besvara frågan genom att diskutera vad den nya inriktningen vill knyta an till historiskt och internationellt, vilka praktisk-teologiska traditioner vi definitivt lämnat bakom oss och vad den nya inriktningen kan bidra med till akademi och samhälle. Ämnet och dess inriktningar kommer att tydliggöras i det forskningsprogram som arbetas fram våren 2021. Min avsikt är inte att föregripa detta och artikelns framtidsblickande ambitioner är därför begränsade.

Projekt 2020

Bakgrunden till den nya ämnesbildningen är den omfattande reform som fakulteten inledde 2016 under namnet Projekt 2020 och som innebär en omorganisation av såväl grundutbildning som forskarutbildning. Inom grundutbildningen tillskapades från höstterminen 2020 ett nytt teolog- respektive ett religionsvetarprogram. Teologprogrammet förbereder för arbete i religiösa organisationer och trossamfund, medan religionsvetarprogrammet förbereder för arbete inom myndigheter, kommuner, skola, media och andra samhällsinstitutioner. Utbildningarna inom båda programmen avslutas med teologie kandidatexamen med religionsvetenskap som huvudämne.

På forskarutbildningsnivå har fakulteten länge haft elva forskningsämnen, som efter hand utökats med en professur i islamisk teologi och filosofi. Antalet doktorander och lärare har dock inte haft en volym som motiverat uppsplittringen i ett så stort antal ämnen. Avsikten med Projekt 2020 var

1. Utredningen om den religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation 1971 (RUMO) föreslog genomgående religionsvetenskap som alternativ till teologi, dock ej i beteckningen på själva examen. *Religionsvetenskaplig utbildning: Betänkande avgivet av utredningen angående den religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation (RUMO)*, Stockholm 1971, 43. Se också informationsskriften Åke Andrén et al., *Religionsvetenskap: En introduktion*, Uppsala 1975.

2. Åke Andrén, ”Kyrko- och samfundsvetenskap”, i Åke Andrén et al., *Religionsvetenskap: En introduktion*, 2:a uppl., Uppsala 1978, 74.

att genom sammanläggningar samla resurserna i större enheter för att bättre kunna möta framtidens utmaningar.³

Den beskrivna reformen utgör en avgörande bakgrund för den nya ämnesbildningen och därmed också för återupplivandet av beteckningen praktisk teologi. Samtidigt ska det noteras att *Practical Theology* är en beteckning som internationellt vidmakthållits på många håll, samtidigt som den innehållsligt omvandlats. Praktisk teologi är ett vanligt förekommande ämnesnamn också i andra nordiska länder, manifesterat bland annat i den nordiska forskarskola i praktisk teologi som utvecklats under senare år. Den nya inriktningen knyter på så sätt an till en internationell praktisk teologisk forskningsgemenskap, som söker vägar att svara mot globala förändringar i fråga om ekonomi, politik, klimat, migration och hälsa. Utblickar mot denna forskningsgemenskap ges i en artikel i detta nummer av Ryszard Bobrowicz och Frida Mannerfelt.⁴

I fortsättningen av denna artikel kommer jag att koncentrera mig på den teologiska fakulteten i Uppsala och den ämnesutveckling som skett där, från praktisk teologi till kyrkovetenskap och nu åter till en inriktning betecknad praktisk teologi. Jag kommer att peka på hur ämnet både gått en egen väg och påverkats av internationella forskningstrender, men också av ett samhälle i förändring. Låt oss därför börja i ett exempel på denna förändrade verklighet, med en debatt som illustrerar några av de utmaningar som den teologiska forskningen och utbildningen står inför i dag i det svenska samhället.

Framtiden är redan här

”Varför har Svenska kyrkans stift islamkurs för präster?” Så löd rubriken på en debattartikel i den kristna tidning *Dagen* den 28 augusti 2019.⁵ Artikeln var skriven av prästen och bloggaren Patrik Pettersson, med anledning av en kurs för präster och diakoner med titeln ”Allt du velat veta om islam men aldrig vågat fråga”. Pettersson menar i artikeln att Svenska kyrkans uppgift inte kan vara att undervisa präster om islam, utan att kyrkans uppgift i stället, mer traditionellt missionerande, bör vara att undervisa muslimer om kristen tro.

Pettersson fick snabbt mothugg från de kursansvariga på Centrum för religionsdialog i Stockholms stift, Helene Egnell och Sofia Nordin, som

3. Mål och strategier: Teologiska fakulteten 2016–2020 (Dnr 2015/26).

4. Ryszard Bobrowicz & Frida Mannerfelt, ”Between *Kuriaké* and *Ekklesia*: Tracing a Shift in Scandinavian Practical Theology Based on Handbooks in the Discipline”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 97 (2021), 47–68, <https://doi.org/10.51619/stk.v97i1.22517>.

5. Patrik Pettersson, ”Varför har Svenska kyrkans stift islamkurs för präster?”, *Dagen* 2019-08-28.

menade att Svenska kyrkan som ”folkkyrka i ett mångreligiöst samhälle” i sitt vardagsarbete ofta möter människor med muslimsk bakgrund och tillhörighet. Muslimer är inte en separat grupp, skild från kyrkan, utan del av exempelvis familjer som deltar i kyrkliga handlingar, eller i barn- och ungdomsarbetet. Samtidigt, påpekar författarna, sprids felaktiga föreställningar om islam i både kyrka och samhälle. Syftet med kursen var därför att ge präster och diakoner möjlighet att möta en imam som kunde besvara frågor som väckts i deras vardag, men som kan vara svåra att få svar på. Kursen gav också tillfälle för deltagarna att reflektera över sina egna förhållningssätt.⁶

Prästen Erik Dufva, som själv gått kursen, vittnade i sitt gensvar om att han fått en bättre inifrån-förståelse av en av de många religioner som lever sida vid sida i Botkyrka, där han arbetar. På så sätt tyckte han att kursen hjälpt honom att utföra det uppdrag församlingen enligt kyrkoordningen har att utföra.⁷

Dufva plockade därmed upp och vände på Petterssons argument om att kyrkoordningens ord om församlingens syfte skulle stå i motsats till kursens målsättning. Pettersson återkom dock till detta argument i sin slutreplik, då han menade att det inte finns någon förankring vare sig i kyrkoordning, Bibeln eller i Svenska kyrkans bekännelse för att Svenska kyrkan ska vara en ”folkkyrka i ett mångreligiöst samhälle”. ”Dialog för dialogens skull leder ingenstans” hävdade Pettersson och vidhöll att det är mission snarare än dialog kyrkan ska ägna sig åt.⁸

Dessa korta glimtar från en aktuell inomkyrklig debatt visar på några frågor som den aktuella samtidsituationen väcker i Sverige i dag, för trossamfund, men också för oss som studerar religion och teologi. Trostraditioner möts på nya sätt i vardagen, vilket utmanar dem alla, men också oss som forskare.

Svenska kyrkan tvingas fråga sig vad det innebär att vara folkkyrka, så som kyrkolagen stadgar, i ett nytt landskap där antalet medlemmar krymper och mångfalden växer.⁹ De äldre svenska frikyrkorna står inför motsvarande frågor, när de möter krympande medlemstal genom att bilda nya allianser. Vad blir resultatet när ett baptistsamfund förenas med en metodistkyrka och en missionskyrka? Men identitetsfrågorna väcks också inom trossamfund, både kristna och andra, som bärs av nya svenskar. Sådana samfund

6. Helene Egnell & Sofia Nordin, ”Vi ger ingen ’kurs i islam’”, *Dagen* 2019-09-02.

7. Erik Dufva, ”Prästkursen om islam gav mig förståelse”, *Dagen* 2019-09-02.

8. Patrik Pettersson ”Svenska kyrkan behöver mer evangelisation – mindre religionsdialog”, *Dagen* 2019-09-13.

9. Formuleringen alluderar på titeln på biskop Andreas Holmbergs doktorsavhandling. Andreas Holmberg, *Kyrka i nytt landskap: En studie av levd ecklesiologi i Svenska kyrkan*, Skellefteå 2019.

fungerar ofta identitetsskapande i förhållande till religiösa och kulturella traditioner som växt fram i andra kontexter, men måste också söka vägar att inkultureras i det nya svenska mångreligiösa landskapet.¹⁰

Vi som ägnar oss åt utbildning och forskning om religion utmanas att rita om våra kartor av verkligheten, när uppdelningar och gränser mellan konfessioner och religioner på detta sätt förflyttar sig. Behovet är stort av kunskap om olika traditioner, men också om möjliga förhållningssätt till samlevnad och förändring inom dessa traditioner, inte minst så som de kommer till uttryck i vardagslivet.

Praktisk teologi som det var en gång

Vilka resurser till detta finns då att hämta i ämnet praktisk teologi, så som det bedrivits vid den teologiska fakulteten? När vi återintroducerar namnet praktisk teologi finns det goda skäl att fundera över den frågan. Låt oss därför göra en snabb förflyttning ett par hundra år tillbaka i tiden, till en tid då Sverige hade *en* kyrka som i stort sett hela befolkningen tillhörde och som var organisatoriskt förenad med staten. Det var i denna situation, i början av 1800-talet, som ämnet praktisk teologi uppstod. Professorn i kyrkovetenskap, Oloph Bexell, under en längre tid också ämnesföreträdare i kyrkohistoria, har efter sin pensionering skrivit den teologiska fakultetens historia fram till år 2000. I kapitlet ”Från praktisk teologi till kyrkovetenskap – praktiska övningar och teoretisk vetenskap” skildrar han hur ämnet växte fram som svar på kyrkans behov av praktisk prästutbildning.¹¹

I dag skaffar sig närmare hälften av alla ungdomar högskoleutbildning och att präster är högskoleutbildade är något vi tar för givet. Längre fick dock prästerna sin utbildning vid stiftsstädernas gymnasier (tidigare katedralskolor). Universitetsteologin var rent forskningsinriktad, medan det i dag anses självklart att utbildning och forskning nära följs åt.

De första professurerna i praktisk teologi, i Åbo 1804, Uppsala 1806 och Lund 1809, hade dock inte några vetenskapliga ambitioner. Samuel Ödmann (1750–1829), professor i pastoralteologi i Uppsala 1806–1829, bedrev en praktisk prästutbildning i ett seminarium i pastoralteologi.¹² De svenska teologiska fakulteternas internationella relationer skiljde sig också i hög grad från dagens anglosaxiska orientering. Då var utvecklingen på den

10. Gabriel Bar-Sawme, ”Den syrisk-ortodoxa liturgin i Sverige: Om migration och liturgisk förändring”, i Stephan Borgehammar et al. (red.), *Gudstjänstens mening*, Skellefteå 2019, 15–25.

11. Oloph Bexell, *Teologiska fakulteten vid Uppsala universitet 1916–2000: Historiska studier*, under utgivning 2021.

12. Åke Andrén, ”Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv: En vetenskapshistorisk introduktion”, i Oloph Bexell (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 11–12.

europiska kontinenten avgörande och där hade praktisk teologi och pastoralteologi etablerats som akademiska discipliner i exempelvis Wien 1774 och i Tübingen 1794.¹³

Den tyske teologen Friedrich Schleiermacher (1768–1834) publicerade 1811 en översikt över den teologiska vetenskapen som skulle komma att bilda modell över stora delar av Europa. Med en bild som blivit vida spridd beskriver han den filosofiska teologin som roten, den historiska teologin som kroppen och den praktiska teologin som kronan.¹⁴ Bildspråket har återgivits på skiftande sätt, men tillskriver definitivt den praktiska teologin en avgörande roll. ”På så sätt blev de övriga teologiska ämnena hjälpvetenskaper till den praktiska teologin, som ur dem deducerade fram normerna för kyrkans praktiska verksamhet” konstaterar exempelvis Åke Andrén (1917–2007), som innehade professuren i Uppsala 1954–1983.¹⁵ Självklarheten i den deduktiva ansatsen är särskilt värd att notera, eftersom den i så hög grad skiljer sig från utgångspunkterna för den nya inriktningen praktisk teologi år 2020.

Schleiermachers synsätt lade grunden för den omorganisation som genomfördes på 1830-talet, då prästutbildningen i sin helhet genom en kunglig förordning förlades till teologiska fakulteten. Fakulteten fick fyra professurer, en i systematisk teologi, en i exegetisk teologi, en i kyrkohistoria och en i praktisk teologi. Det senare ämnet fick en historisk-deduktiv inriktning som inkluderade uppgiften att utbilda blivande präster i pastoralt handlande.¹⁶

Samtidigt fanns redan tidigt en spänning mellan behovet av akademisk tydlighet och behovet av anpassning till de praktiska utbildningsbehoven. Genom att en praktisk övningskurs tillskapades år 1903 separerades praktisk teologi som universitetsdisciplin principiellt från den praktiska utbildningen. Ämnet hade fortfarande en tydligt kyrklig pastoral inriktning, men fokus förflyttades till att ge den teoretiska grunden för det pastorala handlandet. Professorn i praktisk teologi blev den praktiska utbildningens föreståndare, med ansvar för antagning och examination, medan den löpande undervisningen leddes av en direktor.

13. Duncan B. Forrester, *Truthful Action: Explorations in Practical Theology*, Edinburgh 2000, 40.

14. Friedrich Schleiermacher, *Brief Outline of Theology as a Field of Study*, Lewiston, NY 1990.

15. Andrén, ”Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv”, 12. Marie Rosenius visar att Andrén i sin återgivning av bildspråket förväxlar den historiska teologin med den filosofiska, som han dessutom benämner den systematiska. Marie Rosenius, ”Empiri och teori i ecklesiologiska studier belysta genom ’den nya kyrkosynen’ och ’den tjänsteinriktade folkkyrkosynen’”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 91 (2015), 91.

16. Andrén, ”Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv”, 13–14.

En historisk vetenskap om kyrkans praxis

Under 1900-talet utvecklades den teoretiska ämnesförståelsen allt tydligare mot en historisk inriktning. Denna förvaltades av Åke Andrén, som genom sin långa tid som professor kom att sätta sin prägel på ämnets utformning i Uppsala.¹⁷ I sin installationsföreläsning beskrev han hur den praktiska teologin ”genom sitt sätt att ställa problemen vidimerat sin ställning som en självständig vetenskap”, nämligen som ”den teoretiska vetenskapen om kyrkans praxis”. Uppgiften såg han som att undersöka ”hur kyrkan under olika tider omsatt sitt teologiska tänkande i praktiskt handlande, antingen det gäller liturgik, homiletik, kateketik, själavårdslära eller kyrkorätt.”¹⁸

Den indelning av praktisk teologi i olika delområden som Andrén nämner, avspeglar olika aspekter av det kyrkliga livet, i vilka de blivande prästerna ansågs behöva utbildning. Indelningen är bruklig också internationellt. Däremot skiftar det vilka delområden som ställs i fokus. Vi bör också påminna oss om att det kyrkliga liv som åsyftades inom den praktiska teologin vid denna tid i stort sett begränsades till att avse Svenska kyrkan. Likaså gav kopplingen till prästutbildningen automatiskt en könsmässig obalans, genom att Svenska kyrkan först 1960 började viga också kvinnor till präster.

Ecklesiologi som teoretiskt centrum

Ämnet praktisk teologis plats i akademien och i relation till kyrkans utbildningsbehov skulle fortsatt komma att diskuteras under 1900-talet. Röster höjdes i spåren av den nya religionsfrihetslagstiftningen (1951) för att den praktiska prästutbildningen borde skiljas från universitetet och överlåtas till ett särskilt kyrkligt institut. Så blev också fallet, men inte förrän 1980, då ett pastoralinstitut under Svenska kyrkans huvudmannaskap inrättades. Detta lever kvar än i dag i det som kallas Svenska kyrkans utbildningsinstitut, där blivande präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker genomgår ett yrkesinriktat utbildningsår.¹⁹

Till ämnesföreträdare efter Åke Andrén utsågs 1984 Jan Arvid Hellström (1941–1994), som dock redan 1991 blev biskop i Växjö. Förutom att det var en vetenskapligt produktiv tid inledde Hellströms tid som professor en

17. Hans bror Carl-Gustaf Andrén (1922–2018) innehade 1967–1980 motsvarande professur i Lund.

18. Åke Andrén, ”Den praktiska teologiens funktion: En historisk översikt”, i Sven Kjällerström (red.), *Praktisk teologi: En handbok i kyrkans organisation och verksamhetsformer*, Lund 1959, 16.

19. För mer information om utbildningsinstitutet, se <https://www.svenskakyrkan.se/utbildningsinstitutet>, besökt 2021-02-04.

intensifierad diskussion om kyrko- och samfundsvetenskapens plats i akademien.²⁰

Med tillsättningen av den nya ämnesföreträdaren Sven-Erik Brodd, som innehade ämnesprofessuren 1993–2015, hade fakulteten satt ned foten i fråga om ämnets inriktning mot ecklesiologi, såsom ett studium av ”den kristna kyrkan (i dess olika samfundsförgreningar) just som kyrka och med särskild inriktning på dess konkreta uttrycksformer”.²¹ Brodd fullföljde denna omorientering mot ecklesiologi som ett studium av ”den kristna kyrkans egenart”.²²

Boken *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer* tydliggör den intensifierade ämnesteoretiska diskussion som åtföljde förändringarna och blev föremål för ingående seminariediskussioner bland oss som började som doktorander vid denna tid. Ämnets nya fokus på ecklesiologi innebar ett närmande till den systematiska teologin, där ecklesiologi traditionellt utgjort ett delområde. Teologi förstod Brodd som ”en konstruktiv och kritisk reflexion över en förutsatt gudomlig uppenbarelse”, som inom kyrkovetenskapen skulle studeras ”såsom den tar sig uttryck i den kristna kyrkan”.²³

Tanken var att den systematiskt orienterade ecklesiologen skulle förmå att teoretiskt hålla samman de många delområden i vilka praktisk teologi tenderat att falla sönder. Genom tillskapandet av ett särskilt pastoralinstitut motiverades delområdena inte längre av uppdraget att utbilda präster i konsten att predika och fira gudstjänst och ämnets studieobjekt hade därmed utvecklats till något av en kyrklig diversehandel.

I den nya ämnesförståelsen betraktades delområdena som uttryck för kyrkans självförverkligande, eller ecklesialitet, och fick som sådana delvis nya beteckningar, såsom liturgik, spiritualitet, ekumenik, diakoni, kyrkorätt och sakramentalteologi. Uttrycken kunde vara såväl explicita som implicita. Därtill kunde de studeras i en bredd av material, exempelvis skönlitteratur, organisationsskisser eller politiska program.²⁴

I förlängningen av den teoretiska förändringen ströks ordet samfund 1996 ur ämnesnamnet. Det kan tyckas märkligt, då namnet tillkommit för att spegla en större samfundsmässig mångfald i spåren av religionsfrihetslagen och ökad differentiering av samhället. Avsikten var dock inte att

20. Se exempelvis temanumret av *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 62:4 (1986).

21. Bexell, *Teologiska fakulteten*.

22. Sven-Erik Brodd, ”Ecklesiologi och ecklesialitet: Kyrkovetenskap ur dagens uppsalaperspektiv”, i Oloph Bexell (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 105.

23. Brodd, ”Ecklesiologi och ecklesialitet”, 110.

24. Sven-Erik Brodd, ”Ecclesiology Under Construction: A Report from a Working-Site”, i Sune Fahlgren & Jonas Idestrom (red.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, 1–28, <https://doi.org/10.2307/j.ctt1cgf573.4>.

återigen försnäva studieobjektet. Skälet var i stället att ordet ”samfund” passade dåligt in i den teoretiska koncentrationen kring kyrkobegreppet.²⁵

Ecklesiologi från verkstadsgolvet

Vi kan konstatera att ämnesutvecklingen inom den praktiska teologin gått i perioder. Från att vara ett gensvar på den dominerande kyrkans praktiska utbildningsbehov utvecklades ämnet till en i huvudsak historisk vetenskap och därefter vidare till att söka sin teoretiska förankring och vetenskapliga legitimitet i en dogmatisk kyrkoförståelse. Bakom förändringarna finns samtidigt en kontinuitet som handlar om intresset för det praktiska kyrkolivet, från början naturligt kopplat till den helt dominerande lutherska kyrkans uttrycksformer, men efter hand vidgat till olika kristna konfessioner och även samhällseliga gestaltningar i exempelvis litteratur och konst.

Intresset för det praktiska kyrkolivet kommer till tydligt uttryck i boken *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*,²⁶ vilken är ett försök att sammanfatta ämnesutvecklingen i kyrkovetenskap under Brodds tid som professor. Brodd själv blickar i det inledande kapitlet tillbaka på ämnesutvecklingen beskriven som en verkstad. Nio doktorer i ämnet reflekterar teoretiskt och metodiskt i var sitt kapitel över sin egen forskning och bidragen kommenteras av internationellt erkända forskare på ecklesiologins område.

Vad är det då för utveckling som speglas? Framför allt handlar det om hur den praktiska teologin förvaltats, inte bara genom ett ecklesiologiskt fokus, utan också genom utvecklingen av empiriska och etnografiska metoder i studiet av kyrkliga praktiker. När jag påbörjade forskarutbildningen 1995 var kyrkovetenskapen fortfarande närmast totalt beroende av existerande material, i form av till exempel liturgiska eller kyrkorättsliga texter. Detta innebar att det institutionella perspektivet på kyrkostudier var mer eller mindre givet. Detta ifrågasattes dock snart i den ämnesteoretiska diskussion som bland annat manifesterades i ett ämnessymposium på Kungliga Vitterhetsakademien, där vi nyblivna doktorander också välkomnades att bidra.²⁷ Mitt eget bidrag handlar om hur kvinnors starkare ställning i samhälle och kyrka måste få konsekvenser också för den teologiska forskningen. En av de aspekter jag pekade på var att kvinnors exkludering från kyrkligt ledarskap gjort att deras sätt att gestalta sin tro lämnat färre spår i form av officiella dokument. Ett fokus på kyrkohandböcker och rättsliga dokument

25. Brodd, ”Ecklesiologi och ecklesialitet”, 106–107.

26. Sune Fahlgren & Jonas Idestrom (red.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, <https://doi.org/10.2307/1.j.ctt1cgf573>.

27. Sven-Åke Selander (red.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Stockholm 2001.

placerar därmed per automatik de flesta kvinnors kyrkliga engagemang utanför det praktisk-teologiska studiet. Att inkludera kvinnors verklighet i det ecklesiologiska studiet innebar på så sätt en metodisk utmaning.²⁸ Min egen studie av gudstjänster som firats med en tydlig feministisk emancipatorisk ambition, liksom mina senare studier av diakoni, har försökt att svara mot denna utmaning.²⁹

I takt med att doktorander och forskare i ämnet i växande grad skapade sitt eget material genom intervjuer och observationer blev det allt tydligare att det fanns en lång rad andra aspekter av kyrklig verklighet som också hamnat utanför ämnets institutionella fokus. Hit hörde exempelvis frikyrkliga traditioner som inte i samma grad använt sig av handböcker för gudstjänst eller byggt på organiserade hierarkier.³⁰ Kvalitativa empiriska metoder kom på detta sätt allt mer att komplettera de traditionella textstudierna. Samtidigt väckte detta nya frågor om förhållandet mellan empirin och ämnets ecklesiologiska fokus.

Principen att låta ecklesiologi som teoretiskt begrepp fungera som ram för studiet av olika företeelser visade sig på många sätt produktiv. Ett fyrtiotal doktorsavhandlingar publicerades i kyrkovetenskap från 1993 och framåt. Många av dessa byggde fortsatt på analys av befintliga dokument, såsom kyrkohandböcker eller ekumeniska överenskommelser.³¹ Brodds med fleras internationella publikationer visar också att kyrkovetenskapen knöt an till ett växande internationellt intresse för ecklesiologi, både ekumeniskt och i forskarsamhället. Samtidigt växte i forskarseminariet det metodiska intresset för kyrkliga uttrycksformer som bara kunde dokumenteras genom empiriska undersökningar. I efterhand är det möjligt att se detta som del av en förskjutning inom humaniora mot kroppen och det materiella, och därmed också i växande utsträckning mot empiriska metoder.

Den empiriska vändningen

Förändringsprocessen har under senare år föranlett en intensifierad diskussion om teorier och metoder för studier av religiösa praktiker. En lång rad

28. Ninna Edgardh, "Kyrkovetenskap som kvinnoforskning", i Sven-Åke Selander (red.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Amneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Stockholm 2001, 61–71.

29. Ninna Edgardh, *Feminism och liturgi – en ecklesiologisk studie*, Stockholm 2001; Ninna Edgardh, *Diakonins kyrka: Kön, teologi och omsorgens utmattning*, Stockholm 2019.

30. Se exempelvis Sune Fahlgren, "Studying Fundamental Ecclesial Practices", i Sune Fahlgren & Jonas Idestrom (red.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, 87–105, <https://doi.org/10.2307/j.ctt1cgf573.11>.

31. Som exempel kan nämnas Karin Oljelund, *Kristi kropp och Guds folk: En undersökning av ecklesiologin i Svenska kyrkans huvudgudstjänster 1942–2000*, Skellefteå 2009; Erik Eckerdal, *Apostolic Succession in the Porvoo Common Statement: Unity through a Deeper Sense of Apostolicity*, Uppsala 2017.

av de handböcker som publicerats internationellt avspeglar också denna nya ämnesteoritiska diskussion inom praktisk teologi.³² Samtidigt har nya beteckningar växt fram för studiet av religiösa praktiker i nya kyrkliga sammanhang och ibland också utanför dessa. Beteckningar som *lived theology*, *ordinary theology* och *empirical theology* visar på intresse för tro som levd och vardaglig praktik, i och utanför organiserade former, men åtkomliga för empiriska studier.³³ Inom religionssociologin har beteckningar som *lived religion* och *everyday religion* markerat en beslätad vändning mot religiösa praktiker i vardagslivet.³⁴

Den empiriska vändningen har också yttrat sig i ett växande intresse bland kyrkovetare och praktiska teologer i de nordiska länderna för att med etnografiska metoder studera ecklesiologi.³⁵ De svenska och nordiska nätverken knyter an till internationella nätverk som etablerats på området under senare år.³⁶

Den brittiska forskargruppen bakom projektet Action Research – Church and Society (ARCS) har spelat en viktig roll genom att utveckla en

32. Joyce Ann Mercer & Bonnie J. Miller-McLemore (red.), *Conundrums in Practical Theology*, Leiden 2016, <https://doi.org/10.1163/9789004324244>; John Swinton & Harriet Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research*, 2:a uppl., London 2016; Elaine Graham, Heather Walton & Frances Ward, *Theological Reflection: Methods*, 2:a uppl., London 2019; Elaine Graham, Heather Walton & Frances Ward, *Theological Reflections: Sources*, London 2008; Zoë Bennett et al., *Invitation to Research in Practical Theology*, New York 2018.

33. Charles Marsh, Peter Slade & Sarah Azaransky (red.), *Lived Theology: New Perspectives on Method, Style, and Pedagogy*, New York 2016, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190630720.001.0001>; Jeff Astley & Leslie J. Francis (red.), *Exploring Ordinary Theology: Everyday Christian Believing and the Church*, Farnham 2013. För empirisk teologi, se tidskriften *Journal of Empirical Theology* och bokserien *Empirical Studies in Theology*.

34. Meredith B. McGuire, *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*, New York 2008, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195172621.001.0001>; Nancy T. Ammerman, "Lived Religion as an Emerging Field: An Assessment of its Contours and Frontiers", *Nordic Journal of Religion and Society* 29 (2016), 83–99, <https://doi.org/10.18261/issn.1890-7008-2016-02-01>; Nancy T. Ammerman (red.), *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*, Oxford 2007, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195305418.001.0001>; Nancy T. Ammerman, *Sacred Stories, Spiritual Tribes: Finding Religion in Everyday Life*, Oxford 2013, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199896448.001.0001>; Katarina Plank & Daniel Enstedt (red.), *Levd religion: Det heliga i vardagen*, Lund 2018.

35. Jonas Idestrom & Tone Stangeland Kaufman (red.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018; Jonas Idestrom, "Ecclesiology and Ethnography – Issues and Dilemmas in a Conversation", *International Journal for the Study of the Christian Church* 19 (2019), 302–322, <https://doi.org/10.1080/1474225X.2019.1692181>.

36. Om The Network for Ecclesiology and Ethnography, se <https://www.ecclesiologyandethnography.net/>, besökt 2021-02-04. Nätverket ger ut tidskriften *Ecclesial Practices: Journal of Ecclesiology and Ethnography*, liksom bokserien *Studies in Ecclesiology and Ethnography*, med titlar som Pete Ward (red.), *Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Grand Rapids, MI 2012; Christian B. Scharen (red.), *Explorations in Ecclesiology and Ethnography*, Grand Rapids, MI 2012.

metodologi för teologisk aktionsforskning.³⁷ Boken *Talking about God in Practice* beskriver hur teologi för människor i dagens Storbritannien framstår som irrelevant och avskild från vardagens erfarenheter. Författarna noterar att detta kan innebära en frestelse för teologer att söka sig bort från det teologiska studiet, mot det empiriskt iakttagbara. Forskargruppen söker i stället hitta metoder att förena teologisk tolkning med studiet av kristna trospraktiker, genom att i dessa urskilja olika teologiska röster. På så sätt vill gruppen ”propose anew the deep connectedness of the Christian theological tradition and human experience”. Författarna anknyter till praktisk teologi, men med ett nytt fokus på samtidigt i syfte att synliggöra praktiker som en form av teologi i handling. På så sätt vill forskarna bidra till att utveckla människors ”theological fluency”.³⁸

En intressant konsekvens av förskjutningen mot empiriska studier är att nya aspekter av kristna praktiker ställs i centrum. Diakoni, eller kristet motiverad social omsorg, har spelat en förhållandevis undanskymd roll i olika kyrkors egen självförståelse och inte heller stått i centrum för mer omfattande forskning. Här har dock en tydlig förändring skett under senare år.³⁹ En historiskt orienterad forskare som Stina Fallberg Sundmark har också med hjälp av andra typer av källor än de traditionella texterna kunnat belysa teologiska praktiker av bredare betydelse för det kyrkliga livet.⁴⁰ Likaså är det påfallande att det praktisk-teologiska forskningsfältet de senaste decennierna fått en mer jämställd könsfördelning bland de aktiva forskarna, som sannolikt också kan relateras till framväxten av nya intresseområden, teorier och metoder.

Utmaning inifrån

Den empiriska vändningen, som alltså i hög grad gått hand i hand med kyrkovetenskapens ecklesiologiska fokus i Uppsala, har efter hand kommit att utmana ämnesförståelsen inifrån, bland annat genom att den ställt frågor om kyrkobegreppets roll i mer empiriskt inriktade studier. I takt med att de studerade praktikerna blivit fler och mer disparata, har ecklesiologin

37. Om aktionsforskning, se <https://theologyandactionresearch.net/theological-action-research/>, besökt 2021-02-04. Se också Clare Watkins, *Disclosing Church: An Ecclesiology Learned from Conversations in Practice*, London 2020, <https://doi.org/10.4324/9781315142531>.

38. Helen Cameron et al., *Talking about God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*, London 2010, 7, 13–14.

39. Edgardh, *Diakonins kyrka*; Stephanie Dietrich et al. (red.), *The Diaconal Church*, Oxford 2019; Lena Sjöberg, ”Nordisk diakoniforskning 2015–2019: Kunskapsläge och forskningssammanhang”, masteruppsats vid Uppsala universitet, 2020.

40. Stina Fallberg Sundmark, *Sjukbesök och dödsberedelse: Sockenbudet i svensk medeltida och reformatorisk tradition*, Skellefteå 2008.

allt mindre framstått som ett självklart centrum, utan mer som en tolkningsteori av flera möjliga.

En teolog som fungerat som banbrytare för de etnografiskt inriktade teologiska studierna är Nicholas M. Healy. I sin bok *Church, World and the Christian Life* utvecklar han sin kritik mot deduktivt formulerade ecklesiologiska ideal, så kallade "blueprint ecclesiologies".⁴¹ Healys kritik mot dessa ecklesiologiers bristande förankring i den komplicerade och motsägelsefulla verkligheten i den konkreta kyrkan, kom att bana väg för den ovan beskrivna empiriska vändningen i ecklesiologin. Desto mer intressant är det att Healy senare också formulerat sig kritiskt mot de former av etnografiska studier som utvecklats. För att kunna diskuteras teologiskt måste de relateras till någon form av teoretisk kyrkoförståelse, menar han. Men i stället har studier av teologiska praktiker tenderat att bli så partikulära att det till slut är omöjligt att känna igen något gemensamt som håller dem samman, menar Healy. Var hittar vi den kyrka som studierna skulle avse? Healy pekar på risken för att synliga kyrkliga gemenskaper, möjliga att empiriskt identifiera, får ersätta en mer teoretiskt grundad kyrkoförståelse i empiriskt inriktade studier. Healy menar att moderniteten lagt grund för konstruerade dikotomier mellan kyrka och värld, som han menar behöver brytas upp och ersättas av överbyggande teoretiska förståelser av kyrka som "the Christian expression and embodiment of the world" eller "the world's Christian expression".⁴²

Healys artikel plockas upp av Clare Watkins, från det ovan nämnda teologiska aktionsforskningsnätverket ARCS, som också understryker betydelsen av teologisk tolkning av etnografiskt material. Utan sådan tolkning menar hon att "the danger is that practical or ethnographic 'ecclesiologies' really do little more than produce descriptions of the living of church, and remain at a loss as to what to make of the described realities theologically".⁴³

Diskussionen påminner i viss mån om sociologers brottning med det undflyende religionsbegreppet. Finns egentligen religion eller kyrka som något annat än idéer i teoretikers huvuden? Watkins håller fast vid kyrkobergreppet, men söker nya sätt att konceptualisera. I artikeln vänder hon sig till den belgiske romersk-katolske teologen Lieven Boeve för en kritik av den

41. Nicholas M. Healy, *Church, World and the Christian Life: Practical-Prophetic Ecclesiology*, Cambridge 2000, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511605857>.

42. Nicholas M. Healy, "Ecclesiology, Ethnography, and God: An Interplay of Reality Descriptions", i Pete Ward (red.), *Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Grand Rapids, MI 2012, 197–199.

43. Clare Watkins, "Practising Ecclesiology: From Product to Process. Developing Ecclesiology as a Non-Correlative Process and Practice through the Theological Action Research Framework of Theology in Four Voices", *Ecclesial Practices: Journal of Ecclesiology and Ethnography* 2 (2015), 28, <https://doi.org/10.1163/22144471-00201009>.

moderna teologins tendens att separera religion och kultur, kyrka och värld, liksom heligt och profant, synligt och osynligt. Genom att acceptera dessa tudelningar gör sig teologerna beroende av olika former av korrelationsteorier för att återförena det tudelade på nytt, menar hon.⁴⁴ Boeve utgår i stället från en postmodern kultur där det enda som egentligen förenar människor är vår partikularitet, något som Boeve bejaktar med utgångspunkt i den kristna inkarnationstanken. Watkins summerar:

The response he [Boeve] offers is one based not on correlation, or even "dialogue"; rather, it is one of a conversation of essentially particular and "other" narratives, who, in this very activity of conversation, realise their commonality. That this is a conversation of particularities also requires it to be a conversation of interruptions – moments of encounter with the other in our common context, which call us out of our set ways of telling our stories.⁴⁵

Watkins argumenterar för ett omtänkande av ekklesiologi från produkt till process, eller från substantiv till verb. Processens mål ser hon som "service of the life of Christian men and women in and for the world" och dess metoder är med nödvändighet dialogiska, så till vida att forskarna ställer sig i dialog med praktiker som hon menar redan i sig själva kan betraktas som teologiska.⁴⁶

Gamla ämnen i ny förening

Med denna utblick mot en aktuell ämnesteoretisk diskussion är det dags att återvända till det nya forskningsämnet empirisk-praktiska studier av religion och teologi i Uppsala och frågan vilka praktisk-teologiska traditioner ämnet kan bygga vidare på som svar på samtidens religiösa och samhällsliga förändringar. Här har jag fördjupat mig i den praktiska teologins, senare kyrkovetenskapens, historia. Men det nya ämnet förenar inom sig flera ämnestraktioner, både sådana som tidigare varit självständiga ämnen och sådana som fungerat som studieområden inom andra ämnen vid fakulteten.

Inriktningen religionssociologi förenar de tidigare ämnena religionssociologi och religionspsykologi, medan delar av den livsåskådningsforskning som bedrivits vid fakulteten integreras med det tidigare ämnet kyrkovetenskap i inriktningen praktisk teologi. Samtidigt integreras religionsdidaktisk forskning med ämnet som helhet.

44. Watkins utgår huvudsakligen ifrån Lieven Boeve, *God Interrupts History: Theology in a Time of Upheaval*, New York 2007.

45. Watkins, "Practising Ecclesiology", 34.

46. Watkins, "Practising Ecclesiology", 35.

Ett huvudsyfte med tillskapandet av det nya ämnet är att ta vara på den ovan diskuterade empiriska vändningen inom religionsvetenskap och teologi. Studiet kan inom den praktisk-teologiska inriktningen handla om tydligt kyrkliga och teologiska praktiker, som gudstjänster eller diakoni, men också praktiker av existentiell karaktär som utvecklas i en tid då de traditionella religiösa institutionerna förlorar i auktoritet, eller praktiker för lärande om tro och religion i en tid när både skola och kyrka står inför nya utmaningar i sin undervisning.

Avslutningsvis vill jag ur den tidigare framställningen dra samman några slutsatser av betydelse för den fortsatta processen, även om denna fortfarande är i hög grad öppen. Slutsatserna har att göra med hur det är möjligt att bedriva teologi vid ett konfessionellt obundet universitet i en mångreligiös situation, på vilket sätt teologisk forskning är samhällsrelevant i en växande existentiell språklöshet och vad praktisk teologi kan bidra med i fråga om ett ökat behov av lärande på religionens område, såväl inom som mellan och utanför de olika trostraditionerna. Slutligen summerar jag vad praktisk teologi i ny tappning kan innebära.

Teologer i nya landskap

Det första jag vill kommentera har att göra med relationen mellan teologi och religionsvetenskap och den växande pluralism som jag illustrerat med mitt inledande exempel om Svenska kyrkans undervisning om islam. Det nya religiösa landskap det handlar om är inte enkelt att beskriva, eftersom situationen är komplex och delvis motsägelsefull. Den kristna kyrkan omfattar globalt sett i dag ungefär en tredjedel av världens befolkning, vilket faktiskt är samma andel som för hundra år sedan.⁴⁷ Så till vida stämmer inte den etablerade mediebilderna av kristendomens tillbakagång. Däremot har det skett en tydlig global förskjutning så att de flesta kristna i dag finns i andra delar av världen än i Europa.

Den svenska situationen är dubbeltydig. Fortfarande räknar sig en mycket stor andel av den svenska befolkningen som tillhörig antingen det från staten fria trossamfundet Svenska kyrkan (ca 60 procent) eller någon kristen minoritetskyrka (7,5 procent).⁴⁸ Cirka 2,5 procent av befolkningen identifierar sig med islam, medan de som identifierar sig med någon annan religion

47. Anne Farris Rosen, "A Brief History of Religion and the U.S. Census", *Pew Research Center* 2010-01-26, <https://www.pewforum.org/2011/12/19/global-christianity-exec/a>, besökt 2021-02-04.

48. Denna och följande siffror är hämtade från Erika Willander & Max Stockman, *Ett mångreligiöst Sverige i förändring*, Stockholm 2020. Siffrorna bygger på SOM-institutets undersökningar av människors egna uppgifter om tillhörighet. Att procenttalen inte summerar till hundra beror på att vissa svarande kan ha angett dubbla tillhörigheter.

sammantaget motsvarade ett par procent av befolkningen. Drygt 31 procent av befolkningen menar sig vara utan religiös tillhörighet.

Pluralismen i det religionsvetenskapliga studiet är i denna samhällssituation självklar och nödvändig. Till komplexiteten hör dock att den pluralism vi talar om inte bara innebär en mångfald av starka och aktiva trostraditioner, utan också yttrar sig i olika former av främlingskap inför både egna och andras religiösa traditioner, liksom i nya former av andligt sökande. En del av de som tillhör Svenska kyrkan har exempelvis vad som kan betraktas som en kulturell tillhörighet, som beskrivits som ”semi-sekular”.⁴⁹ Studier av religiös praktik i Sverige i dag måste ta hänsyn till dessa komplicerande faktorer.

Diskussionen om vilken roll teologiska studier kan ha vid ett statligt och konfessionellt obundet universitet har förts under decennier och genomgått olika faser, där jag ovan kort berört några.⁵⁰ Den vändning mot religionsvetenskap som ägde rum under 1970-talet har ibland förståttts som att religionsvetenskap per definition skulle vara distanserat objektiv och neutral, medan teologin per definition skulle vara konfessionell. Thomas Girmalm hävdar i sin studie om polariseringen mellan teologi och religionsvetenskap under svenskt 1900-tal att detta är en skev bild.⁵¹ Det teologiska och religionsvetenskapliga landskapet rymmer en lång rad positioner och förhållningssätt till studiet av kyrkor och andra trossamfund, vilka mestadels lever sida vid sida i en fredlig samexistens som berikar forskningen. Samtidigt är det forskningstraditioner med sinsemellan radikalt olika historia som ska förenas i det nya forskningsämnet, vilket utmanar oss som forskare att reflektera på nytt över vår egen hållning.

Brodds ovan beskrivna tanke om teologi som en kritisk och konstruktiv reflexion över en förutsatt uppenbarelse framstår åtminstone vid en första anblick som oförenlig med den metodologiska ateism som karakteriserat många beteendevetenskapligt inriktade religionsstudier. Metodologisk ateism innebär att föreställningar om Guds existens sätts inom parentes och forskningen begränsas till att röra människors sätt att agera och resonera utifrån sin tro. Religion studeras som ett socialt fenomen bland andra.⁵²

49. Ann af Burén, *Living Simultaneity: On Religion among Semi-Secular Swedes*, Huddinge 2015.

50. Se Thomas Girmalm, *Teologi och det moderna universitetet: Perspektiv på polariseringen mellan teologi och religionsvetenskap under svenskt 1900-tal*, Umeå 2006; Ulf Jonsson, Mattias Martinson & Lina Sjöberg (red.), *Kritiska tänkanden i religionsvetenskapen*, Nora 2009.

51. Girmalm, *Teologi och det moderna universitetet*, 140–141.

52. Inger Furseth & Pål Repstad, *Religionsociologi: En introduktion*, Malmö 2005, 263–264; Mia Lövheim & Magdalena Nordin, ”Inledning”, i Mia Lövheim & Magdalena Nordin (red.), *Sociologiska perspektiv på religion i Sverige*, Malmö 2015, 29; Anton Geels & Owe Wikström, *Den religiösa människan: En introduktion till religionspsykologin*, 4:e uppl., Stockholm 2017,

Ett sätt att beskriva skillnaden i perspektiv inom det teologiska och religionsvetenskapliga landskapet är att tala om inifrån- respektive utifrån-perspektiv på religiösa traditioner. Som Graham Ward påpekar i en aktuell introduktion till teologi och religionsvetenskap riskerar dock en sådan strikt uppdelning att reducera innebörden av båda perspektiven. Ett inifrån-perspektiv på en religiös tradition måste också ta hänsyn till en vidare social kontext och varje försök till granskning utifrån måste rymma förståelse för de troendes inifrånperspektiv.⁵³

Svårigheten att skilja ett inifrån- från ett utifrånperspektiv illustreras väl av antropologen Samuli Schielkes beskrivning av sina studier i Egypten, där den muslimska gudstron genomsyrar både vardagens praktiker och språk så till den grad att den metodiska ateism Schielke fostrats i som antropolog framstod som omöjlig för honom att praktisera. Det gick inte att tala med människor utan att de självklart inkluderade Gud och därmed blev det också närmast omöjligt att tala om dem utan att inkludera Gud.⁵⁴

Samhällsrelevant praktisk teologi

Den interna religionsvetenskapliga debatt jag anspelar på har sin motsvarighet i teologins och religionsvetenskapens förhållande till resten av vetenskapssamhället. Ovan nämnde Graham Ward påpekar att detta förhållande i perioder varit spänt, men att naturvetenskapen i dag i en större ödmjukhet öppnar sig för de mysterier som tidigare betraktades som teologins exklusiva domän. Teologer är ofta intresserade av att ta vara på och fundera över konsekvenserna av naturvetenskapens landvinningar.⁵⁵ Två aktuella exempel från teologiska fakulteten i Uppsala är ett nytt mångvetenskapligt forskningsprojekt om artificiell intelligens och ett annat om naturens rättigheter.⁵⁶ Naturvetare bjuder också in teologer att samverka i oväntade sammanhang. Ward går så långt att han menar att den avförtrollning av världen som Max Weber (1864–1920) förutspådde avlösts av en återförtrollning som inte

18–19.

53. Graham Ward, *Teologi och religionsvetenskap*, Lund 2020, 20–23.

54. Samuli Schielke, "The Power of God: Four Proposals for an Anthropological Engagement", *ZMO Programmatic Texts* 13 (2019), https://www.zmo.de/fileadmin/Inhalte/Publikationen/PDFs/programmatticetexts/zmo_programmatic_text_13_2019.pdf, besökt 2021-02-04.

55. Antje Jackelén, "Om naturvetenskap, teologi och vetenskapssyn", *Svensk kyrkotidning* 12 (2020), 351–355.

56. "Artificial intelligence, democracy and human dignity" (<https://www.crs.uu.se/forskning/artificial-intelligence--democracy-and-human-dignity/>), besökt 2021-02-04) och "Realizing Rights of Nature: Sustaining Development and Democracy" (<https://crs.uu.se/om-oss/nyheter/nyhet/?tarContentId=895554>), besökt 2021-02-04), båda vid Centrum för mångvetenskaplig forskning om religion och samhälle.

leds av teologer, utan av forskare inom teknik och naturvetenskap.⁵⁷ Klart är att teologi och religionsvetenskap delar både metoder och kriterier för vetenskaplig trovärdighet med andra vetenskapsgrenar och möter ett nytt intresse i vetenskapliga samtal över både ämnes- och fakultetsgränser.

Samtidigt är det uppenbart att samhällsnyttan av studier inom medicin eller fysik i Sverige i dag tas för given på ett sätt som inte alls är lika självklart vad gäller teologiska studier av religiösa trostraditioner. Vi kan inte heller bortse från att det finns misstro och ibland till och med fientlighet mot religion i det svenska samhället som spiller över på villkoren för det vetenskapliga studiet av religion. För oss som ägnar oss åt religionsvetenskap och teologi framstår det som självklart att kyrkor och andra religiösa traditioner behöver belysas av forskning, på samma sätt som andra delar av samhället. Liksom universitet och högskolor utbildar för industri, vård eller social omsorg finns också starka skäl att universiteten ska ge en vetenskaplig grund för tjänst inom trossamfund, liksom för en lång rad andra yrken där religionsvetenskap är av betydelse. Utbildningen bör vara forskningsbaserad och forskningen bör vara relevant för den aktuella samtidssituationen.

Men det finns också röster i samhället som från ett sekularistiskt perspektiv hävdar att frågor om religioners inre angelägenheter inte hör hemma på ett offentligt finansierat universitet.⁵⁸ Som forskare och lärare måste vi hantera både fientlighet mot och den ofta åtföljande okunskapen om religion.

Själv har jag tagit för vana att inleda mina föreläsningar i ecklesiologi med en skämtsam teckning av en människa vars häpet frågande minspel studenterna lätt kunnat identifiera sig med inför frågan: ”Ecklesiologi, vad är det?” Lika främmande som själva ordet, framstår ibland tanken att en kristen kyrka behöver reflektera över sig själv och sitt uppdrag och att innehållet i denna reflektion är något vi vetenskapligt kan studera. Främlingskapet har att göra med ett pluralistiskt sammanhang där, som religionshistorikern David Thurfjell menar, den dominerande kyrkotraditionens ställning försvagats så till den grad att den till och med förlorat tolkningsföreträdet över sitt eget språk, till exempel vad det betyder att vara kristen. Thurfjell tar exemplet att många som tillhör Svenska kyrkan ändå inte betraktar sig som kristna, trots att de både betalar kyrkoavgift och deltar i kyrkliga livsriter och firar kristna högtider.⁵⁹

Skälet för ett teologiskt studium behöver mot denna bakgrund ofta förtydligas på ett sätt som jag föreställer mig inte är nödvändigt inom många

57. Ward, *Teologi och religionsvetenskap*, 100.

58. Om religion och sekularism, se Joel Halldorf, *Gud: Återkomsten*, Örebro 2015; Mattias Martinson, *Sekularism, populism, xenofobi: En essä om religionsdebatten*, Malmö 2017.

59. David Thurfjell, *Det gudlösa folket: De postkristna svenskarna och religionen*, Stockholm 2015, 64–65.

andra vetenskapsområden. Praktisk teologis bidrag till det nya forskningsämnet handlar i hög grad just om detta teologiska perspektiv. Jag har ovan citerat Sven-Erik Brodd som med teologi avsåg en reflektion över en ”förutsatt gudomlig uppenbarelse”. Ett praktisk-teologiskt studium kan handla om hur denna förutsättning tar sig uttryck i en kyrkas konstitution och centrala dokument, men också i dess praktiker av skilda slag. Det kan handla om det vardagliga livet för enskilda kyrkotillhöriga men också om livet för en lokal församling. Teologin fyller här en funktion av att hålla samman sådant som, i linje med Nicholas Healys argumentation ovan, annars riskerar att falla isär som alltför partikulärt, därför att den bakomliggande teologiska strukturen inte uppmärksammas.

Cecilia Nahnfeldt, som har dubbel knytning till teologiska fakulteten och enheten för forskning och analys inom Svenska kyrkan, understryker detta i en artikel om behovet av oberoende forskning om de svenska trosamfundet: ”Det finns en risk att forskares bild av Svenska kyrkans liv och verksamhet blir fragmentiserad, om inte också ett kunskapsområde som kyrkovetenskap/praktisk teologi som står för kontinuitet och helhetsbild främjas.”⁶⁰

Ett språk för existensen

Om de teologiska perspektiven på detta sätt hör till ett praktisk-teologiskt arv som behöver bevaras i det nya forskningsämnet utgör andra delar viktiga nytillskott. Dit hör den empiriska livsåskådningsforskning som utvecklats inom den systematiska teologin vid teologiska fakulteten i Uppsala. Denna forskningstradition tillför en kompetens för att studera tro som söker sig vägar utanför de traditionella samfundsbildningarna, som exempelvis den naturorienterade andlighet som David Thurfjell tillskriver ”granskogsfolket”.⁶¹

Återigen blir det i sådana studier viktigt att komma ur traditionella tudelningar av konfessionellt och icke-konfessionellt, religiöst och sekulärt, som snarare kan fördunkla än förtydliga förståelsen. Viktiga forskningsfrågor kan röra hur människor i Sverige hanterar de existentiella grundvillkoren. Hur kan exempelvis klimatkrisen eller livet under en pandemi hanteras existentiellt? Vilka resurser tar människor i bruk och var hämtas de ifrån? Frågorna kan också handla om hur barn och unga lär sig hantera osäkerhet och motgångar när inskolningen i kristen tradition inte längre är självklar. Vilka andra resurser står till buds och i vilken mån resulterar situationen i en

60. Cecilia Nahnfeldt, ”Forskningsenheten 2014–2019”, i Urban Claesson & Dag Tuvelius (red.), *På spaning för framtidens kyrka: Svenska kyrkans forskningsenhet 1990–2020*, Uppsala 2020, 54.

61. David Thurfjell, *Granskogsfolk: Hur naturen blev svenskarnas religion*, Stockholm 2020.

existentiell språklöshet? Här blir också frågor om *religious literacy* centrala, liksom frågor om lärande.⁶²

Behovet av lärande

De existentiella frågornas plats i en ny tid vetter också mot sådana frågor om lärande som mitt inledande exempel illustrerade. Det finns ett stort samhällsbehov av utbildning i frågor om tro och religiösa traditioner. Likaså finns ett stort behov av att hitta former för lärande och traditionsförmedling inom olika kyrkor och samfund i en tid när inte grundläggande kännedom om exempelvis bibelberättelser eller kyrkoår är en självklarhet.

Teologiska institutionen insåg tidigt behovet av religionsdidaktisk kompetens i lärarutbildningen. Därför inrättades 2006 en tjänst med religionsdidaktisk inriktning som på sikt också kunde stärka den religionsdidaktiska forskningen. Denna tjänst knyts nu till ämnet empirisk-praktiska studier av religion och teologi.

Präster och lärare har delvis överlappande behov av kompetens för undervisning om religion i en mångreligiös situation. Därtill finns i dag en lång rad andra kyrkliga professioner, som diakoner och församlingspedagoger, som också har behov av religionsdidaktisk kompetens. En viktig fråga i sammanhanget handlar om hur praktisk kunskap i dessa sammanhang kan föras vidare, liksom vad beprövad erfarenhet kan betyda.

Praktisk teologi i ny tappning

Sammanfattningsvis finns starka skäl för att förnya den tradition av forskning och utbildning vid Uppsala universitet som gått under namnen praktisk teologi och kyrkovetenskap. Både inre ämnesmässiga och fakultetsstrategiska skäl talar för att i linje med fakultetsnämndens direktiv vidga förståelsen av ämnet så att den relaterar till ett nytt religiöst landskap, där det finns behov av språk och praktiker för existentiell bearbetning, men där ingen tradition ensam kan göra anspråk på tolkningsföreträde.

Inriktningen praktisk teologi i ny skepnad håller fast vid och utvecklar intresset för praktiker. Genom föreningen med ämnestraditioner som utvecklats skicklighet i empiriska metoder, såsom religionssociologi och religionspsykologi, stärks den teoretiska och metodologiska kompetensen för empiriska studier.

Inriktningen praktisk teologi bibehåller ett fokus på teologisk reflektion över sådana praktiker. Samtidigt öppnar ämnesprofilen för att religiösa praktiker i Sverige i dag inte kan studeras som isolerade kyrkliga företeelser,

62. Adam Dinham & Martha Shaw, "Religious Literacy through Religious Education: The Future of Teaching and Learning about Religion and Belief", *Religions* 8:7 (2017), 119, <https://doi.org/10.3390/rel8070119>.

utan hela tiden uppstår i dialog och samspel med större sammanhang. Det teologiska perspektivet kan rymma såväl kyrko- som samhällskritik, liksom konstruktiva teologiska anspråk. Praktisk-teologiska studier ger sig in i teologiska samtal på språkliga fält som är religionernas egna, men står likväl vetenskapligt självständiga.

Den gemensamma plattformen inom det nya ämnet ligger i den teoretiska och metodologiska tydligheten, reflektionen över den egna forskarrollen, liksom i insikten att inget studium till fullo kan förstå och förklara den verklighet i vilken vi lever.

Praktisk teologi har historiskt begränsat de teologiska studierna till den kristna kyrkan. Det betyder att ämnestraditionen förvaltar djupkunskaper om det kyrkliga livets många former. På så sätt knyter praktisk teologi nära an till gamla ämnen som bibelvetenskap, kyrkohistoria och systematisk teologi. Samtidigt är det inte omöjligt att studiet av kristen praktisk teologi i framtiden kan bedrivas sida vid sida med studier inriktade på praktiserad islam.

Det handlar om att möta utmaningarna i ett pluralistiskt svenskt samhälle där det talas om Guds återkomst i det offentliga, samtidigt som starka röster höjs för att religion endast hör hemma i privatlivet, där förtrogenheten är svag med religiösa traditioner och där språklösheten för andliga frågor är påtaglig. På detta sätt kan det nya forskningsämnet och inriktningen praktisk teologi tjäna det som i fakultetens Mål och strategier formulerats som ”en ny profilering och strukturering av forskning, forskarutbildning och grundutbildning med sikte på att dessa ska stå starka i en tid när kunskapsbehov och villkor för utbildning förändras”.⁶³ ▲

SUMMARY

The article takes its starting point in the return of Practical Theology as a specialization at the Faculty of Theology at Uppsala University in 2020, half a century after the discipline was replaced by ecclesiology. The question that the author wishes to answer is how the return may be interpreted. The return of Practical Theology has to do with a reform of both study programmes and organization of research at the faculty, resulting in a new research subject called Empirical-Practical Studies of Religion and Theology. Practical Theology is one of two specializations within the new subject area, the other being Sociology of Religion. Both specializations are possible to study with a profile in Didactics of Religion. The empirical turn in theology and humanities at large is a major driving force behind the creation of the new research subject. Lived religion and lived theology are

63. Mål och strategier: Teologiska fakulteten 2016–2020 (Dnr 2015/26).

increasingly at the forefront of studies in Sociology of Religion as well as in Ecclesiology, two former research subjects that now are merged. What unites the previously separate disciplines is a common interest in theories and methods for studying practices in a new multireligious Swedish context, where traditional confessional and religious boundaries are increasingly blurred. The special contribution of Practical Theology is the theological perspective, which consciously brings issues related to belief in God into the discussion.